

DRS. H. G. HAUSMANN

Voor de derde maal: Afschrijvingsmethoden bij het waterleidingbedrijf

Met mijn artikel: Afschrijvingsmethoden bij het waterleidingbedrijf (*H₂O* (I) 1968 nr. 14), beoogde ik ten aanzien van de bij het afschrijven gehanteerde begrippen technische en economische bruikbaarheidsduren op beknopte wijze inzicht te geven in de daaraan ten grondslag liggende praktische en theoretische overwegingen, die het vrije bedrijfsleven noodzakelijk vooral met de economische bruikbaarheid rekening te houden. Vervolgens gaf ik, in het licht van de bijzondere karakteristieken van het waterleidingbedrijf, hieraan een uitbouw voor deze bedrijfstak.

De emotionele en controversiële wijze, waarop ir. van Nes op mijn artikel reageerde (*H₂O* (I) 1968 nr. 15), heeft bij mij de overtuiging doen postvatten, dat het aangesneden onderwerp voor ir. van Nes en waarschijnlijk ook voor de gehele waterleidingwereld, belangrijker is dan ik aanvankelijk kon vermoeden. Bij het volgende commentaar op de opmerkingen van ir. van Nes zal zo veel mogelijk de volgorde van mijn artikel worden aangehouden.

Indien men bij zijn theoretische bespiegelingen uitgaat van een economisch stelsel, waarbij de voorwaarde van vrije economische mededinging een hoeksteen vormt, dient men deze omstandigheid van vrije concurrentie ook als een realiteit te zien en mag men een uitzonderlijke situatie niet tot het normale verheffen. Daarop komt in wezen het betoog van ir. van Nes neer, waar hij het heeft over monopolistische situaties in onze maatschappij.

Zoals een goed lopende machine op een gegeven moment mankementen kan vertonen, zo wil het in het economisch leven voorkomen, dat door kartelvorming en prijsafspraken de vrije concurrentie geweld wordt aangedaan. Meer dan een tijdelijk verschijnsel is het incidenteel optredende monopolie echter niet, daar de meeste landen zich tegen deze ontsporingen van het stelsel hebben gewapend door het invoeren van dikwijls uitgebreide kartelwetgevingen (de USA in het bijzonder). Voor het kleine Nederland, trefpunt van internationale concurrentie, is een gecompliceerde kartelwetgeving minder noodzakelijk. Nochtans ontving onze Minister van Economische Zaken naar aanleiding van de grote fusies, die de laatste tijd de financiële wereld in beroering hebben gebracht, vragen die er op gericht waren de ongestoorde werking van de vrije economische mededinging te doen waarborgen. Wel een bewijs hoe zeer men overtuigd is van de heilzame werking van dit kostelijke goed van onze maatschappij.

Hoe de betrokken ondernemingen in geval van een tijdelijk monopolie de afschrijvingen op hun duurzame productiemiddelen zullen bewerkstelligen, is een vraag, die ons onverschillig kan laten, omdat het juist gaat om een situatie van vrije mededinging.

Daar mijn verder betoog de gelegenheid verschaft om op het onderwerp: afschrijving onder invloed van de conjunctuur, terug te komen, kan nu de legale monopolistische positie van het waterleidingbedrijf worden behandeld.

Met zijn derde vraag heeft ir. van Nes goed gevoeld welke overweging er bij mij heeft voorgezet om het waterleidingbedrijf te onderscheiden van de overige nutsbedrijven. Ofschoon het voor de behandelde karakteristieken van het waterleidingbedrijf niets uitmaakt, wilde ik door de toevoeging „... en in het bijzonder de waterleidingondernemingen” voorkomen, dat men mij zou verwijten het waterleidingbedrijf op één lijn te hebben gesteld met de andere bedrijven van openbaar nut. En inderdaad is het de omstandigheid, dat voor het „goed” water geen substituten bestaan, die mij tot voorzichtigheid bij het redigeren heeft gemaand.

Met uitzondering van een uitstervende kleine groep mensen, zal een ieder het met mij eens zijn, dat put-, pomp- en slootwater niet kunnen dienen ter vervanging van leidingwater. Nog maar kort geleden kwam mij een geschrift onder ogen, waarin de noodzaak van het tegen hoge kosten aansluiten van een perceel op de waterleiding werd bepleit en waarbij men in het licht stelde, dat in het gezin van de bewoner van deze woning de ziekte van Weill was voorgekomen door het drinken van put- of slootwater. Tegenover het feit, dat water niet vervangbaar is, staat dat men bijvoorbeeld voor het verwarmen van woningeruimten de beschikking heeft over verschillende energiebronnen, zoals electriciteit, gas (tegenwoordig is het zgn. stadsgas gesubstitueerd door aardgas), olie, kolen en hout, terwijl men ook voor verlichting niet op één bron is aangewezen. Het zelfde geldt voor trein- en busvervoer en diensten van de posten: in al deze gevallen zijn substituerende voorzieningen mogelijk.

Zo goed als ir. van Nes mijn motief bij het maken van een onderscheid voor het waterleidingbedrijf heeft gevoeld, zo weinig begrip heeft hij m.i. kunnen opbrengen voor mijn schildering van de karakteristieken van het waterleidingbedrijf. Maar dit is goeddeels te wijten aan de beknopte wijze, waarop ik deze heb geschetst. Er van uitgaande dat dit onderwerp in de waterleidingwereld algemeen bekend zou zijn, heb ik mijn betoog in slechts enkele zinnen gecomprimeerd. Ik ben dus nu voor de taak gesteld daar uitvoeriger op in te gaan.

Het kostendekkend principe bij de bedrijfsvoering van een waterleidingonderneming houdt in, dat noch met winst noch met verlies wordt gewerkt, een voorwaarde die door de wisselvalligheden van het economisch leven bijna nooit op volmaakte wijze kan worden bereikt. Waarom men dit principe voor de waterleidingen als richtsnoer heeft aangevaard, hangt samen met de vraag of het winststreven al dan niet bij het waterleidingbedrijf past. Met andere woorden, het gaat om de oude strijdvrage of de watervoorziening in particuliere handen zal worden gelegd, dan wel moet worden gerekend te behoren tot de taak van de overheid. Het pleit is reeds lang geleden beslecht ten nadele van het particuliere bedrijf, getuige het feit, dat van de opgerichte 42 particuliere ondernemingen er nu nog maar 6 zijn overgebleven. Van het winststreven in deze sector van het bedrijfsleven verwachtte men dus weinig heil en de nadelen (om het woord uitwassen te vermijden), die dit winststreven zou kunnen opleveren, zijn voornamelijk op het hygiënische, sociale- en technische vlak gelegen. In dit verband mogen twee passages worden geciteerd uit het proefschrift „Drinkwatervoorziening in Nederland” van mr. A. G. Günther (uitgave N. Samson N.V. — 1934).

blz. 209:

„De drinkwatervoorziening dient uitsluitend te geschieden in het belang der belanghebbende gemeente; zij mag niet mede dienstbaar worden gemaakt aan een particulier winststreven. Daarvoor is er een te groot belang bij betrokken, te weten de hygiënische en gezondheidsstoestand der bevolking”.

blz. 257:

„Zonder af te willen dingen op de waarde en de verdiensten van de verschillende particuliere bedrijven die met gemeentelijke concessies werken, komt het mij voor, dat bij een bedrijf zo bij uitstek werkzaam in het belang der volksgezondheid de overheid de leiding behoort te hebben. Het beste bewijs dat dit noodzakelijk is, leveren de gemeentelijke

concessies aan particuliere bedrijven verleend. Daarbij hebben de gemeenten zich steeds in grote mate van zeggenschap in het bedrijf verzekerd. Desniettemin blijft het ook dan een particulier bedrijf, waarin het particuliere belang en het winststreven logischerwijze primeren en moeten primeren, gelijk in iedere particuliere onderneming het geval is. Dit winststreven zal vooral een bezwaar vormen voor de watervoorziening van minder gunstige gebieden, waarvan de voorziening in de regel alleen mogelijk is in vereniging met meer rendabele streken, welke dan de verliezen van de ongunstige gedeelten opheffen”.

Welke voordelen het kostendekkend principe ook met zich meebrengt, deze aan het bedrijfsbeleid verbonden voorwaarde vermag echter niet een bedrijfsvoering te corrigeren, die tot kostenverspilling aanleiding zou geven. In het vrije bedrijfsleven zorgt de concurrentie er wel voor, dat het inefficiënt geleide bedrijf zich niet lang staande zal kunnen houden, vooral wanneer de conjunctuur niet al te rooskleurig meer is. Indien in een dalende conjunctuur het aantal faillissementen toeneemt, kan men in de financiële pers dikwijls lezen, dat het in het bijzonder „de zwakke broeders” zijn, die ten slachtoffer vielen.

Aangezien bij het waterleidingbedrijf het sanerend effect van de vrije mededinging ontbreekt (de prijsvorming is niet vrij), heeft men deze leemte pogen op te vullen door te bepalen, dat in het bijzonder voorstellen tot tariefswijziging aan het oordeel van de gemeentebesturen moeten worden onderworpen (bij een streekbedrijf zijn de toezichthoudende commissarissen dikwijls representanten van de diverse gemeenten). Gaat het om een particulier waterleidingbedrijf dan is deze eis in de concessievoorwaarden vastgelegd. Ter illustratie moge één der bepalingen betreffende tariefswijziging uit de concessievoorwaarden van de N.V. Tilburgsche Waterleiding-Maatschappij als volgt worden weergegeven.

artikel 9, lid 4:

„Over het voorstel, bedoeld in het derde lid, zal tussen Burgemeester en Wethouders en de concessionaris overleg worden gepleegd waarbij zij, indien het voorstel neerkomt op tariefswijziging, tot het bereiken van overeenstemming als richtsnoer zullen laten gelden de sedert de laatste tariefvaststelling opgetreden stijging of daling van de index van de kosten van levensonderhoud. Indien evenwel een van beide partijen van oordeel mocht zijn dat deze maatstaf niet of niet in voldoende mate de wijzigingen weerspiegelt welke in het bedrijf van de concessionaris sedert de laatste tariefvaststelling zijn opgetreden c.q. zullen optreden, zal het overleg worden voortgezet en getracht worden op andere wijze overeenstemming te bereiken”.

Uiteraard is het toezicht, dat van het gemeentebestuur uitgaat, niet volmaakt, waardoor een waterleiding-directeur onmiskenbaar een vertrouwenspositie bekleedt. Overigens heeft het instituut van controle in onze samenleving zodanig burgerrecht verkregen — men denke aan de praktisch bij elk bedrijf van formaat ingestelde accountantscontrole — dat geen redelijk mens deze meer als een motie van wantrouwen ervaart. Met het voorgaande hoop ik ir. van Nes voldoende inzicht in de karakteristieken van het waterleidingbedrijf te hebben verschaft, hetgeen een rechtstreekse beantwoording van zijn eerste twee vragen overbodig maakt.

Alvorens op het tweede gedeelte van mijn artikel in te gaan, is het nuttig in het volgende de begrippen technische- en economische bruikbaarheidsduren te definiëren, welke definities ontleend zijn aan het tweede deel van het door drs. K. J. Groeneveld — voornamelijk voor universitaire studie — geschreven leerboek *Algemene Bedrijfseconomie* (uitgave H. E. Stenfert Kroese N.V. — 1956).

blz. 223:

„De bruikbaarheidsduur van een productiemiddel kan zijn:

a. De z.g. technische levensduur, nl. die welke bepaald wordt door slijtage van zijn onderdelen door het gebruik en een enkele maal door verwerking (zoals bij ducdalven, dwarsliggers, e.d.). Die z.g. technische levensduur wordt bereikt op het moment dat het niet meer economisch verantwoord is, de uitgave te verrichten ter vervanging van een versleten onderdeel. (We vervangen b.v. wel telkenmale de bougies en de banden van een auto, maar op zeker moment niet meer het motorblok met zijn uitgesleten cilindrs).

b. De z.g. economische levensduur, d.i. die welke bepaald wordt door z.g. „economische factoren”, zuiverder geformuleerd: door het optreden van exogene, dynamische factoren als het optreden van verbeterde productiemethoden en van substituerende goederen; waardoor het op zeker moment niet langer economisch verantwoord is, het nu verouderde, gedemodeerde productiemiddel te blijven gebruiken. In het eerste geval komen we tot een identieke vervanging, nl. van het oude door een technisch (volkomen) gelijk nieuw productiemiddel; in het tweede geval tot een functionele vervanging van het verouderde door een modern productiemiddel”.

Hoe men de zaak ook wendt of keert, het feit blijft bestaan, dat aan het invoeren van het afschrijvingssysteem overeenkomstig de economische gebruiksduur in de waterleidingbranche een direct nadeel verbonden is, namelijk een prijsverhoging resp. navordering.

En hoewel ik van oordeel ben, dat het uit psychologische overweging niet gewenst is om consumenten, die jarenlang in de veronderstelling verkeerden een redelijk watertarief te hebben betaald, plotseling met een navordering te belasten waarvoor ze geen begrip kunnen opbrengen, geef ik mijn opinie gaarne prijs voor de mening van een „waterleidingdirecteur”. Te meer omdat het aan de bewijskracht van mijn betoog geen afbreuk doet.

Als bijkomende kwestie vraagt ir. van Nes zich af, wat er met het oude actief moet gebeuren in de situatie, dat dit actief nog niet volledig is afgeschreven, maar reeds is verouderd, dus zijn economische bruikbaarheidsduur heeft bereikt. Het invoeren van een afschrijvingssysteem gebaseerd op de economische bruikbaarheidsduur impliceert, dat men tot vervanging overgaat, indien het op een zeker moment niet langer economisch verantwoord is het verouderde, gedemodeerde productiemiddel te blijven gebruiken, zoals uit de definiëring van het begrip economische levensduur blijkt. Van een behoorlijke restwaarde zal echter door het specifieke karakter van de productiemiddelen in de waterleidingbranche niet veel terecht komen. Op voorgaande bijkomende kwestie zal nog nader worden teruggekomen.

Om de draad van mijn betoog te vervolgen: eerst nadat het directe nadeel, verbonden aan het invoeren van het nieuwe afschrijvingssysteem, zal zijn uitgewerkt, zullen de voordelen van het vervangen van de oude productiemiddelen aan de dag treden. Dit zou in de gedachtengang van ir. van Nes dus snel kunnen geschieden, mits men de bestaande cliëntèle in eens zou belasten.

Niet ontkend kan worden, dat van het invoeren in de waterleidingbranche van het afschrijvingssysteem overeenkomstig de economische bruikbaarheidsduur een versnelde invoering van moderne productiemiddelen het gevolg zal zijn. Maar in dit opzicht heeft het bij uitstek expansieve waterleidingbedrijf in vergelijking tot het vrije bedrijfsleven niet te klagen, daar men door de gestadige groei van het aantal aansluitingen ruimschoots gelegenheid krijgt het nieuwe te brengen. Bovendien zal een nog snellere introductie der moderne productiemiddelen tot ongewenste prijsstijgingen aanleiding geven, die ongetwijfeld de beoogde kostenbesparingen sterk zullen reduceren, of wellicht zelfs teniet zullen doen.

Dat bij het particuliere bedrijfsleven het invoeren van moderne productiemiddelen zeer geleidelijk geschiedt, moge blijken uit de navolgende aanhaling uit het leerboek van

drs. K. J. Groeneveld, Algemene Bedrijfseconomie II:
blz. 289:

„Naarmate de technische ontwikkeling voortschrijdt stelt dit de verschillende gebruikers van het bepaalde soort productiemiddelen in staat, de bestaande machines te substitueren door andere die per eenheid product lagere kosten geven. Tot feitelijke substitutie zullen de producenten in een branche (b.v. in de scheepvaart) echter zelden onmiddellijk komen. Toepassing van moderne productiemiddelen vindt eerst plaats in de volgende situaties.

Wanneer er in een hausse in de scheepvaart ook behoefte bestaat aan een uitbreiding van de vloot, dan voegen zich de moderne productiemiddelen successievelijk náást de oude. In zo'n hausse zijn bij wellicht zelfs hogere tarieven (prijzen), ook de latent verouderde activa behoorlijk bezet en leveren dus nog hoge opbrengsten op. Hierbij valt aan te tekenen, dat verwacht mag worden dat na een hausse een baisse zal optreden. Van de dan te grote vloot zal een deel opgelegd worden en dat zal als regel het oudste en meest verouderde gedeelte zijn, waarvan weer een deel vaak in 't geheel niet meer in de vaart zal worden gebracht. Dit betekent dat dan in de branche als geheel slechts een zeer geleidelijke toepassing van de steeds moderner productiemiddelen plaats vindt”.

Bij voorgaande redenering, die naar mijn mening voldoende in het licht stelt, dat het weinig zin heeft om van het op zich zelf al progressieve waterleidingbedrijf te eisen, dat het invoeren van moderne productiemiddelen in nog sneller tempo zal plaats vinden dan bij het vrije bedrijfsleven, zou ik het strikt genomen kunnen laten.

Voor economische problemen bestaat evenwel de mogelijkheid om deze in groter verband te zien en een zodanige (macro-economische) beschouwingwijze vermag dikwijls te bevestigen hetgeen langs andere weg reeds werd verworven. Met dit oogmerk stelde ik, dat door de gevarieerde opbouw van het vrije bedrijfsleven men van deze sector van ons economisch bestel mag verwachten, dat een productiemiddel tot aan het einde van de technische levensduur zal worden benut, in weerwil van het veelvuldig voorkomen van een afschrijvingssysteem volgens de maatstaf der economische levensduur. Een bewijs hiervoor is het bestaan van vele tweedehands markten. (Het heeft mij gefraspeerd onlangs in een niet-vakblad, te weten het Algemeen Handelsblad van 29 juli j.l., op pagina 10 een advertentie aan te treffen van een grote veiling van tweede-hands machines en -materialen, georganiseerd door een beëdigd makelaar in machine-riën en metalen).

Vervolgens constateerde ik, dat de productiemiddelen in de waterleidingbranche een zodanig specifiek karakter bezitten, dat invoering van afschrijving op basis van de economische bruikbaarheidsduur — aangenomen, dat deze belangrijk korter uitvalt dan de technische — van maatschappelijk standpunt uit bezien zal leiden tot ondoelmatige aanwending van productiemiddelen, welke constatering in het volgende nader zal worden verklaard.

De bestaande toestand — in wezen een dynamisch evenwicht — ziet er als volgt uit: zowel in de waterleidingbranche als in het vrije bedrijfsleven worden productiemiddelen benut tot aan het einde van de technische levensduur, terwijl daar naast moderne productiemiddelen voortdurend worden toegevoegd. Moderne productiemiddelen ontstaan echter niet uit het niets, maar worden vervaardigd met behulp van productieve krachten, terwijl het fabricageproces tijd vereist.

Zou door overgang van technische- naar economische levensduur bij het afschrijven de vraag in de waterleidingbranche naar betere productiemiddelen belangrijk toenemen, dan zal dit leiden tot een prijsstijging, daar op korte termijn bezien het reservoir van productieve krachten niet voor uitbreiding vatbaar is. Men kan met zijn vraag alleen maar zo ver gaan, dat de prijsstijging het voordeel van de vervanging niet uitwist en moet dus met een geringere supple-

mentaire hoeveelheid van het nieuwe productiemiddel genoeg nemen dan men oorspronkelijk op papier had staan. In de aldus ontstane nieuwe situatie heeft het waterleidingbedrijf beslag gelegd op een groter gedeelte van de productieve krachten in onze maatschappij dan voorheen het geval was. Dit wil zeggen, dat elders in onze maatschappij minder productieve krachten beschikbaar zijn en de aanvoer van moderne productiemiddelen wordt beperkt. Als gevolg hiervan is men genoodzaakt de technische levensduur van de oude productiemiddelen te verlengen, hetgeen met belangrijk hogere kosten gepaard gaat (men leze de definitie van de technische levensduur er maar op na).

Men ziet dus enerzijds bij het waterleidingbedrijf buiten gebruik gestelde productiemiddelen, waarvan de technische levensduur nog niet is verstreken, en aan de andere kant in het vrije bedrijfsleven het in gebruik houden van productiemiddelen, die onder normale omstandigheden reeds op de schroothoop terecht zouden zijn gekomen.

Ik ben opzettelijk uitvoerig op de onderwerpelijke kwestie ingegaan om het laatste argument van ir. van Nes te ontzenuwen, welk argument het invoeren van de economische levensduur zou rechtvaardigen. Ir. van Nes stelt namelijk, dat het specifieke karakter van de productiemiddelen in het waterleidingbedrijf juist zou pleiten voor afschrijving op basis van economische levensduur. Want, zo schrijft hij, „dat, wat niet alleen voor het waterleidingbedrijf maar ook voor ieder ander zijn waarde heeft verloren, is pas met recht waardeloos”.

Deze argumentatie miskent ten ene male het dynamische karakter van het onderhavige probleem. Inderdaad zijn in termen van economische levensduur de buiten gebruik gestelde productiemiddelen waardeloos voor het waterleidingbedrijf en door hun specifiek karakter eveneens voor alle andere bedrijfstakken. Maar door het buiten gebruik stellen der productiemiddelen gepaard gaande met een snelle vervanging zijn, zoals in het voorgaande werd uiteengezet, repercussies teweeg gebracht elders in onze samenleving. Heeft men zuiver het oog gericht op de nadelige gevolgen een minder op de handeling, dan zijn deze niet belichaamd in de buiten gebruik gestelde productiemiddelen in de waterleidingbranche, maar in de oude productiemiddelen elders, die te lang en tegen te hoge kosten moeten worden aangehouden.

Ter afronding van mijn betoog is het gewenst het praktisch aspect van de afschrijving volgens economische bruikbaarheidsduur onder de loep te nemen.

Het invoeren van dit systeem maakt het noodzakelijk periodiek vergelijkende calculaties op te stellen om te onderzoeken of de op de markt verschenen nieuwe productiemiddelen goedkoper per eenheid product uitkomen dan de conventionele. Zou men uitgaan van de historische aanschaffingswaarde van het in gebruik zijnde productiemiddel, dan boekt men in een tijd van bijna ononderbroken inflationistische prijsstijgingen, dus in de naoorlogse periode, bij zijn vergelijkende calculaties maar zelden een positief resultaat. In het merendeel der gevallen zal het oude goedkoper per eenheid product blijken uit te komen dan het nieuwe en wordt aldus de technische ontwikkeling door de inflatie aan het oog onttrokken.

Men zal zijn actief dus periodiek moeten herwaarderen op vervangingswaarde en de afschrijvingen daarbij aanpassen, compleet met inhaalafschrijvingen. Meer dan voorwaarde voor de invoering van de economische bruikbaarheidsduur-afschrijving is deze herwaardering van de activa, dus het baseren van balans en winst- en verliesrekening op vervangingswaarde, echter niet.

Aangezien in Nederland, voor zover mij bekend is, slechts 3 waterleidingen hun activa hebben geherwaardeerd en deze herwaardering nog wel van enige jaren geleden stamt, kan ik daaruit afleiden, dat in de waterleidingbranche het systeem van afschrijven volgens economische levensduur praktisch niet voorkomt. Een waterleidingbedrijf, dat de technische levensduur van zijn activa wat bekort heeft, maar

overigens historische kostprijsmaatstaven hanteert en geen vergelijkende calculaties opstelt, heeft het wezen van de economische bruikbaarheidsduur misverstaan; het enige voordeel van dit systeem is, dat men naderhand niet meer behoeft af te schrijven en dus wat makkelijker kostendekkend kan werken.

Bij het opstellen van vergelijkende calculaties doet zich in de waterleidingbranche de complicatie voor, dat men bij het bepalen van de economische levensduur rekening moet houden met het specifieke karakter der productiemiddelen. Zou men de afschrijvingen reeds verdiend hebben, dan kan men het productiemiddel verder zonder kapitaalslasten benutten, hetgeen de vergelijkende calculatie ten voordele van het desbetreffende oude productiemiddel beïnvloedt. Dit

voordeel wordt nog geaccentueerd in de gevallen, waarbij sprake is van een negatieve restwaarde. Met andere woorden, het komt voor, dat men kosten moet maken om het nieuwe te kunnen brengen.

Op grond van deze overwegingen meen ik het te moeten betwijfelen, of bij het waterleidingbedrijf de economische en technische bruikbaarheidsduren zo veel van elkaar zouden afwijken als gewoonlijk verondersteld wordt.

Na het in het hieraan voorafgaande weergegeven betoog, is het naar mijn mening redelijk mijn aanvankelijke conclusie te handhaven. Deze luidde, dat er weinig of geen argumenten te vinden zijn, die een wijziging van het bij waterleidingbedrijven gevolgde systeem van afschrijving op basis van de technische levensduur zouden rechtvaardigen.